

11. Щербаківський Д. Буковинські і галицькі дерев'яні церкви, надгробні і придорожні хрести, фігури і каплиці / Д. Щербаківський. – К. ; Прага : Укр. Гром. вид. фонд, 1926. – 62 с. : іл.
12. Юсипчук Ю. Традиції художнього дерева і металу Гуцульщини / Ю. Юсипчук // Мистецтвознавство : зб. наук. праць. – Львів, 2007. – Ч. 2. – С. 59–64.

Автор анализирует процессийные кресты и патерицы XX–XXI веков. Приоритетными становятся аспекты формирования техники художественно-стилистических особенностей. Предлагается сравнительная характеристика декора и иконографии процессийных крестов и патериц городов Ивано-Франковщины.

Ключові слова: *процессионные кресты, патерицы, декор, иконография.*

The author analyzes the processional crosses and the sacred fans of the XX th and XXI st centuries. The aspects of techniques formation, characteristics of style of art are at the core of the research. The comparative characteristics of décor and iconography of the processional crosses and the sacred fans in the cities of the Ivano-Frankinsk region are presented in the article.

Key words: *processional crosses, ripidia e exiptera, decoration, iconography.*

УДК 7.021.7:736.2

ББК 85.125.508.0 + 85.125.708.0

Ганна Михайлевська

ТВОРЧИСТЬ НАРОДНОГО РІЗЬБЯРА БЕРЕЖАНЩИНИ ВАСИЛЯ БІДУЛИ

Стаття є спробою узагальнення й аналізу творчого шляху та мистецького доробку різьбяр Василя Бідули із села Лапшин, що в Бережанському районі Тернопільської області. Розкрито самотність авторської манери майстра, проаналізовано окремі твори його меморіальної різьби.

Ключові слова: *народне мистецтво, різьба, самотність, надгробок.*

Мистецтво різьби по дереву й каменю має свою багату та цікаву історію, і в ній важливе місце займає творчість одного з кращих народних майстрів круглої різьби по дереву та каменю Василя Бідули. Про нього пишуть у своїх книгах Г.Бідула та С.Желінська [1], М.Моздир [7], В.Петрович [9]. Знайдено інформацію про майстра на сторінках газети “Нове життя” [10], в енциклопедичних виданнях “Бережанська земля” [2], “Історія міст і сіл УРСР. Тернопільська область” [6] та у фондах Бережанського краєзнавчого музею [11]. Багато корисної інформації під час роботи над статтею було отримано безпосередньо при спілкуванні з внучатим племінником майстра Василем Романовичем Бориком [3], старшим викладачем, завідувачем кафедри історії України, культурології і права Бережанського агротехнічного інституту, заслуженим працівником культури Зеновієм Лонгиновичем Мігоцьким [4], головним редактором видання у двох книгах “Лапшин. Мала історія отчого краю” Ярославом Богдановичем Шурготом [5].

Однак його мистецький доробок досі не був повною мірою фахово оцінений.

Метою статті є всебічне висвітлення мистецької діяльності Василя Бідули, розкриття художньо-стильових особливостей його творів, аналіз авторської манери та визначення мотивацій творчості.

З давніх часів Бережанщина славилася видатними талантами народного мистецтва. Багато чудових різьбярських робіт, виконаних у XVI–XVII століттях, не втратили своєї цінності та привабливості й у наші часи.

Ще донедавна ренесансні твори великої художньої цінності прикрашали суворі стіни замку володарів Сенявських у Бережанах. Більшість монументів виконані на початку XVII ст. знаменитими скульпторами Яном Пфістером, Генріхом Горстом [8, с.119–125]. За твердженнями З.Мігоцького, свого часу львівські чиновники не визнали Яна Пфістера і Генріха Горста громадянами Львова, мотивуючи це тим, що вони не мали маєтності. Однак Сенявські, які були в захваті від їхньої творчості, запропонували їм бережанське громадянство, а також можливість створити в Бережанах різьбярський цех і школу. Уже як громадяни міста ці скульптори зі своїми челядниками виконували роботи не лише в бережанському замку, а й на великій території тодішньої Польщі. Зокрема, їхні праці є у відомих львівських каплицях Кампанів і Боїмів, котрі й нині захоплюють уяву тисяч туристів.

Відтоді традиція різьбярства не покидала Березан, вона впродовж століть передавалася з покоління в покоління до наших днів [4].

У кінці XIX – на початку XX ст. усе новими іменами поповнювалася когорта відомих людей Березанщини. Серед них визначне місце належить народному умільцю, авторі цілого ансамблю монументальних дерев'яних та кам'яних скульптур Василю Михайловичу Бідулі. Він народився в селянській сім'ї в Лапшині, розташованому за 5 км від Березан, яке разом з довколишніми селами належало Сенявським.

Перебуваючи в Лапшині, автор статті зустрічалася з одним із родичів В.Бідули – Василем Бориком, бабуся якого була рідною сестрою майстра. Однак і ті родичі, які залишилися сьогодні, не можуть повідомити точну дату його народження. В архівах Березанського краєзнавчого музею вона визначається 1868 роком.

Майбутній майстер успішно вчився в сільській дяківській школі, хоч дяк Кориньовський більше дбав про горілку ніж про навчання дітей [2, с.463].

Починаючи з десятирічного віку, він відчув велике бажання різьбити. Виготовляв скульптури з глини, пізніше – з каменю та дерева. Це захоплення згодом переросло в майстерність. Особливе визнання отримав у техніці різьби по дереву. Маючи велику наснагу й бажання працювати в скульптурі, чомусь ніколи не шукав собі вчителів [11].

Але, за іншими джерелами (у вивчених нами матеріалах та отриманій інформації є декілька розбіжностей в ідентичності матеріалів про майстра, а в УРЕ про В.Бідулу подаються дуже неповні енциклопедичні дані), на обдарованого хлопчину звернула увагу управителька графського маєтку пані Мачинська. Вона своїм коштом відправила його у львівське художнє училище. Чи закінчив Бідула цей заклад – важко сказати, але вже в молодості був видатним майстром і не намагався нікого наслідувати [9, с.52].

Мабуть, тому його неймовірно інтенсивна праця, його твори стали самотніми. Різьбяр самотужки навчився компонувати твори, утілюючи ідею, закладати її в контекст праці. Навчився мислити узагальненими формами, прикрашаючи свої праці характерним йому дрібним та прецизійним орнаментом, котрий, однак, не був у надлишку й не відволікав глядача від загального образу [4]. Його роботи вирізняються великою точністю виконання. У них яскраво проявився самотній талант Бідули, багата творча уява, глибоке відчуття образотворчих можливостей матеріалу [6, с.122].

Усю свою творчість Василь Михайлович Бідула присвятив простому працювавотому селянинові, зображаючи його буденне життя, простоту, скромність, радість і тривоги [1, с.22].

Його скульптурні роботи, зокрема з дерева, цінні для нашого сучасника насамперед тим, що він був справді народним майстром і увійшов у світ прикладного мистецтва як різьбяр-індивідуаліст і не зазнав впливу визначних майстрів скульптури того часу. Вони представляють інтерес не тільки як високохудожні й довершені зразки народного мистецтва, а також є своєрідним джерелом етнографічного характеру [7, с.92–93].

У голодні роки після Першої світової війни дружина В.Бідули, перебуваючи в матеріальній скруті, продавала його скульптури в Березані і Львові майже за безцінь, не знаючи їх справжньої мистецької вартості.

Проте були праці автора, котрі він по-особливому любив і не міг їх продати, можливо, тому вони й збереглися після його смерті та розійшлися по збірках і музеях. Лише десять невеликих дерев'яних скульптур майстра зберігаються у Львівському державному музеї етнографії та художнього промислу. Ця унікальна збірка займає почесне місце в історії українського мистецтва, оскільки він зумів правдиво показати життя західноукраїнського селянина в часи австро-угорської монархії. Усі десять скульптур часто репродукуються в монографіях та альбомах як яскраві приклади народного мистецтва того часу [10, с.4].

Велику мистецьку, пізнавальну й етнографічну цінність мають роботи “Жінка з куркою” (“Селянка з куркою”), “Селянин з телям”, “Селянка пасе корову” та інші.

У композиції “Селянин з телям” В.Бідула відтворює згорблену постать селянина з худим обличчям, згаслими очима, а на устах немов застигло: “А як жити далі?”

У роки Першої світової війни В.Бідулу мобілізують до австрійської армії. Утім і там митець знаходить час займатися і не покидає улюблену справу. Командування, побачивши такий талант, не посилало його на фронт, залишивши в запіллі австрійської держави. Майстер отри-

мував поради від своїх військових зверхників іти вчитися і стати професійним художником, однак чомусь однозначно відкидав їх і повернувся до рідного села, рідної домівки, до рідного верстака [11].

Життєві турботи майстра постійно тяжіли над селянською біднотою і перепліталися з непосильною фізичною працею. Аби заробити хоч якийсь гріш, В.Бідула не нехтував будь-якою працею, але відданість поклику різця та долота постійно надихала його на створення різноманітних хатніх прикрас, предметів побуту. Поряд з людиною у своїх творах митець зображав птахів, тварин. З ювелірною майстерністю різьбяр відтворював національний одяг своїх героїв. Виготовляв також дерев'яний посуд, ложки та шкатулки, оздоблюючи їх різьбленням. Вельможі, проїжджаючи через село, іноді купували його роботи як сувеніри.

Зі слів Василя Романовича Борика, основним матеріалом, з якого В.Бідула створював вироби, була липа. За інструмент йому служили долота, виготовлені зі старих кіс, а різці – з бритв. Він робив їх самотужки. Матеріал В.Бідула заготовляв сам, можливо, тому в його творах дуже мало технічних огріхів. Завершену роботу він майже ніколи не тонував і не покривав ані лаком, ані палітурою чи восковими пастами. Кінцевою стадією роботи над твором було шліфування [3].

За твердженням колишнього професора Бережанської гімназії етнографіста Михайла Підлужного (він одним із перших почав вивчати творчість В.Бідули), фігури Кирила й Мефодія, які знаходяться на зовнішніх дверях церкви Святої Тройці в місті Бережани, виготовлені саме В.Бідулою [11]. Ці зображення на металевих вхідних дверях зроблені з дуба й покриті майстром фарбою так, що здавалися багатьом металевим литвом, аж поки фігура Кирила в кінці 90-х рр. минулого століття не дала тріщину. Під час реставраційних робіт, у яких З.Мігоцький також брав участь, виявилось, що обидва рельєфи дубові [4].

У 1912 році на замовлення селянського комітету с. Жуків народний умілець створив пам'ятник Тарасові Шевченку. Це був один із перших пам'ятників Кобзареві не тільки в Галичині, а й в Україні – з поліхромного дерева. На жаль, він знищений польськими шовіністами у 20-ті роки ХХ ст. Пізніше погруддя пам'ятника відновив М.Я.Лещук, наділений непересічним мистецьким хистом. Але й цей пам'ятник був розбитий в роки Другої світової війни. Тепер на цьому місці стоїть новий монумент, споруджений до 150-річчя від дня народження Кобзаря.

Багато робіт В.Бідули є не лише в експозиціях і збірках музеїв, а, можливо, і в приватних колекціях мешканців сіл Жуків, Надрічне, Гиновичі, які й не підозрюють, що в них на полиці чи на горищі зберігаються шедеври. Правнук майстра, Ярослав Степанович Герасимів, який також чудово володіє різцем, зберігає різьблену в дереві скульптурну композицію, у центрі якої – розп'яття Ісуса Христа.

Учнем майстра був різьбяр М.І.Ярема (1885, с. Лапшин – 1966, м. Львів), який закінчив Яворівське училище й викладав у Львівському училищі прикладного мистецтва. Його роботи неодноразово експонувалися.

У період розквіту своєї творчості В.Бідула був близько знайомий з видатним українським композитором Денисом Січинським, який через скрутне матеріальне становище з жовтня 1907 року проживав у священика в селі Лапшин, де творив свою оперу “Роксоляна”. Особисті контакти скульптора з композитором мали безпосередній вплив на подальший інтелектуальний розвиток і зростання політичної свідомості В.Бідули, на формування радикальних поглядів.

Можна вважати, що під впливом Д.Січинського та його опери народилися такі роботи на біблійні теми, як “Богоматір”, “Мироносиця Магдалина”, “Мучениця Катерина”, “Апостол Андрій на Київських горах” і ряд інших [11]. Емоційно відчуваючи музику Січинського, її велич і монументальність, В.Бідула вирішує, що ці скульптури звучатимуть менш камерно, але більш монументально, якщо будуть зроблені з місцевого каменю – пісковика й кальцинованого вапняку. Згадані роботи посідають особливе місце в його творчості [4].

З артистичною майстерністю він умів використати й оживити в камені настрій персонажа, передати вічну енергію людської душі. З каменю ним виготовлено багато робіт для кладовища с. Лапшин, цвинтарів навколишніх сіл і в Бережанах. Зокрема, це монумент на могилі поета Марка Мурави, батька Б.Лепкого.

На старому цвинтарі с. Лапшин є цілий ансамбль скульптурних робіт майстра. Ці пам'ятники мають одну характерну особливість: вони оздоблені оригінальним архітектурним фризом із листків і віньєткою над написом.

Серед архівів є згадка про скульптуру В.Бідули, яка зображає постать апостола Андрія Первозваного. Вона доповнена цитатою: “Він стоїть в задумі, немовби на Київських горах. Під пахвою стискає “Святе читання” і немов хоче сказати: “...ідіть за мною, вірте мені, а я вас виведу з багатостраждальної Русі до царства Божого...”. На хуторі Малинівка (у напрямку до села Нараїв) є виконана майстром фігура з каменю із зображенням Івана Хрестителя [11].

У 1908 році австро-угорська імперія відзначала 60-ліття коронування імператора Франца Йосифа Другого. Ця подія збіглася із 60-літтям ліквідування кріпосного права в Галичині. Із цієї нагоди в Лапшині вирішили встановити монумент при в'їзді в село, поблизу дороги Бережани–Вербів. Автором монумента був В.Бідула. На півтораметровому постаменті була встановлена скульптура розп'ятого Ісуса Христа, а біля його підніжжя – скульптурна група, яка складалася з Богоматері, Апостола Івана та Марії Магдалини [5].

У композиції “Мироносиця Магдалина” майстер возвеличує образ жінки, через неї показує велич людського буття. Відома його рання робота “Свята Катерина”. У ній втілено гордість і непохитну віру у свою правоту. Усі ці роботи виділяються багатою обробкою матеріалу з найменшими деталями, збереженням відповідних пропорцій.

Перебуваючи в с. Лапшин, ми мали нагоду бачити хату В.Бідули, місце, де була його майстерня, а також оглянути його роботи на цвинтарі. Односельці на пам'ять про В.Бідулу мають намір установити його погруддя. А поки що його нащадок В.Борик продовжує його традиції і в свої шістьдесят шість років самотужки без архітектора, скульптора, технолога будує каплицю, присвячену Діві Марії.

Останні роки В.Бідула провів у матеріальних нестатках і помер у Бережанській лікарні від тифу. Поки односельці про це дізналися, він уже був похований у спільній могилі, місце-знаходження якої встановити не вдалося. За іншими джерелами, на лапшинському кладовищі є могила зі скромним кам'яним хрестом, де викарбовано ім'я та прізвище Василя Бідули й рік його смерті – 1925 [9, с.10].

Висновки. Творчість В.Бідули недостатньо вивчена. Є велика потреба продовжувати пошуки творів майстра й долучати їх до скарбів народного мистецтва. На жаль, практично відсутні відомості про австрійський період його діяльності. Доцільним було б проведення повного каталогізування творчої спадщини майстра, варто було б визначити справжнє місце його поховання.

1. Бідула Г. Лапшин. Мала історія отчого краю : у 2 т. / Г. Бідула, С. Желінська. – Тернопіль : Джура, 2010. – Т. 2. – 479 с.
2. Бідула Г. Лапшин / Г. Бідула // Бережанська земля. Історично-тематичний збірник : у 2 т. – Торонто : Головний комітет Бережанщини і Козівщини, 1998. – Т. 2. – С. 463.
3. Запис бесіди з Василем Романовичем Бориком. Архів автора.
4. Запис бесіди із Зеновієм Лонгиновичем Мігоцьким. Архів автора.
5. Запис бесіди з Ярославом Богдановичем Шурготом. Архів автора.
6. Історія міст і сіл УРСР. Тернопільська область. – К. : Головна редакція УРЕ, 1973. – 640 с.
7. Моздир М. Українська народна дерев'яна скульптура / М. Моздир. – К. : Наук. думка, 1980. – 190 с.
8. Овсійчук В. Українське мистецтво XIV – першої половини XVII століття / В. Овсійчук. – К. : Мистецтво, 1985. – 177 с.
9. Петрович В. Лапшин. Мала історія отчого краю : у 2 т. / В. Петрович. – Тернопіль : Джура, 2010. Т. 1. – 275 с.
10. Подуфалій В. Різьбяр з Лапшина / В. Подуфалій // Нове життя. – 1988. – 29 жовт. – С. 4.
11. Фонди Бережанського краєзнавчого музею – 8651. ДФ. 1090.

Стаття представляється попиткою обобщення и анализа творческого пути и наследия резчика Василя Бидулы из села Лапшин Бережанского района Тернопольской области. Раскрыто своеобразие авторской манеры мастера, проанализировано отдельные произведения его мемориальной резьбы.

Ключевые слова: народное искусство, резьба, самобытность, надгробие.

The article is an attempt to generalize and analyze the creative way and art heritage of a carver, Vasyl Bidula, who was born in Lapshyn village Berezhany district, Ternopil region. The uniqueness of the author's style of craftsman was revealed and certain works of his memorial carving were analyzed.

Key words: folk art, carving, singularity, epitaph.